

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Философски факултет

Катедра „Логика, етика и естетика“

Александър Любенов Гънгов

**Кръговостта във философската логика на континенталната
традиция**

**Автореферат на дисертация
за присъждане на научна степен
„доктор на философските науки“ по професионално направление
2.3 Философия**

София, 2022г.

Съдържание

Въведение: Философската логика в континенталната традиция.....	3
Глава 1. Спекулативна логика (Хегел).....	7
Глава 2. Спекулативността на диалектическата логика.....	13
Глава 3. Трансценденталистки вариант на феноменологичната логика (Хусерл).....	18
Глава 4. Кръговата структура на логическото като резултат на екзистирането.....	25
Заключение.....	30
Основни приноси на дисертационния труд.....	34
Цитирана литература.....	36
Публикации по темата на дисертацията.....	44

Въведение

Във въведението се поставя *основната цел* на дисертационния труд и се разискват *начините* за нейното достигане. *Целта* е формулирането и изясняването на принципа на *кръговостта* във философската логика на континенталната традиция, както и проследяването на неизменния *телеологически* характер на дадената кръговост. За *осъществяването* на тази *основна цел* анализираме и правим опит за интерпретация главно на логически съчинения на най-значимите представители на континенталното направление: Георг Вилхелм Фридрих Хегел, Ханс-Георг Гадамер, Карл Маркс, Едмунд Хусерл и Мартин Хайдегер.

От Хегеловото наследство разглеждаме двата варианта на „Науката логика“, както и „Феноменология на духа“, представящи спекулативния подход и неговото приложение във „Философия на религията“. При Гадамер се ограничаваме до основния му труд „Истина и метод“, но все пак включваме и идеите му от студии, посветени на Хегел и Хайдегер. Диалектичката логика на Маркс е представена с първия том на „Капиталът“, докато вариантите на Хусерловата феноменологична логика проследяваме въз основа на тезите в „Логически изследвания“, „Формална и трансцендентална логика“, „Опит и съждение“, а също така „Идеи I“ и „Картезиански размишления“. При обсъждането на херменевтико-феноменологичната логика на Хайдегер е отделено внимание на „Битие и време“, както и на „Време и битие“, но се съсредоточаваме главно върху „Метафизически основания на логиката“, „Платоновото учение за истината“ и „Тъждество и различие“. Освен това вземаме пред вид „Логиката като въпросът относно същността на езика“, „Логиката. Въпросът за истината“ и „Какво се нарича истина“.

Спекулативната философска логика, разработена от Хегел е отправна точка на изследването, но и заема централно място в него. Накратко се набелязват нейните основни категории и се проследяват различните въплъщения на телеологическата кръговост в нея. Подчертава се, че кръговото движение тук притежава не само логически статут, но също така — онтологически и епистемологически, а телосът който задвижва кръговостта, е движение от идеалност към реалност, от по-абстрактно към по-конкретно, от по-малко истинно към по-истинно, при което същинската истина съвпада с цялостния кръг на логическото в неговото безкрайно движение.

Херменевтичният кръг, обосноваван в „Истина и метод“ се представя като проява на унаследената от Хегел *спекулативност*. Обръща се внимание на интерпретациите, направени от Гадамер що се отнася до кръговостта между въпроса и съответния отговор, определящи всеки текст, както и до смисъла, достигнат в даден текст и безкрайността на смисъла на контекста, в който текстът пребивава. Специално място се отделя на съпадението на хоризонтите на различните позиции при разгръщането на херменевтичния кръг, както и на значимостта на това съвпадение за разбиращата интерпретация.

В главата за Марксовата диалектическа логика обсъждаме разликата между *абстрактно и конкретно всеобщо*, свързана с разликата между стоката и цялостната система на обществено-икономически отношения. Проследяваме взаимната зависимост на двете *основни прояви на особеното*, които са от значение за диалектическата логика — капиталът и работната сила, както и тяхното отношение към абстрактното и конкретното всеобщо. Обсъждаме статута на *противоречието*, възможността и невъзможността за неговото разрешаване, ролята на

идеалното при разкриване на особеното, в частност, на идеалното измерение на парите. Подчертаваме, че *телеологическата кръговост* в диалектичката логика е неотделима от тенденцията, присъща на капитала, да се превърне от *конкретно особено* в *конкретно всеобщо*.

Специално внимание отделяме на логическия статут на *превърнатите форми*. Анализирани са техните въплъщения отвъд сферите, набелязани от Маркс и възможностите, които превърнатостта предоставя за манипулация в публичния дискурс. Разглеждаме *абдуктивните* изводи от гледна точка на диалектичката логика, а и от по-широката позиция на спекулативната логика, придържайки се към позицията на Чарлз Пърс за формалната структура на този тип извод. Отбелязваме начините, по които превърнатостта и абдукцията допринасят за логическия кръг и телеологичността.

Във феноменологическия вариант на трансценденталната логика от интерес са *основните понятия на феноменологията* като означаване и изпълнена интенционалност, очевидност, интуиция, тематизация, предпредикатен опит и категориална структура. Обсъждаме подходите на аналитичния и трансценденталния критицизъм, както и ролята на интерсубективността. Спираме се на свободните вариации на въображението при достигане до същността, а също така на взаимодействието между *ейдетичния* и *генетичния метод*. То разкрива *кръговия* характер на феноменологическия вариант на трансценденталната логика, неотделим от вътрешно присъщия ѝ *телеологизъм*.

В последната четвърта глава разискваме възгледите на Хайдегер за *истината на битието* в само-разкриването на битието като *алетей*, както и преобразуването на тази *изначална истина* в *анофантична*

правилност на субектно-предикатното съждение, достъпна за правилното съзерцание на ума. Съсредоточаваме се върху *темпорализиращото трансцендиране* на *Dasein* в трите екстаза на времето. Основният модус на темпорализиращо трансцендиране е грижата, която по същество представлява *екзистирание*. *Dasein* като битие-в-света притежава *кръгова структура с телеологичен* характер.

В хода на екзистирането в хоризонта на възможностите на темпоралността нещата в света се разкриват за *Dasein* като *подръчни*. Извадени от контекста на света те стават *налични*, а редуцирани до *формални обекти* са вече материал за изследване на науката и референти за принципите и правилата на традиционната логика. Специфичният характер на *логическото отрицание* като следствие на онтологическото *нищо* още веднъж показва производния характер на традиционната логика и на нейния съвременен вариант, а именно на символната логика. Посочен е пътя за възстановяване на *автентичното* схващане за истината, която за Хайдегер е в само-разкриването на битието, т.е. в *кръговото завръщане* към битието, преодоляло повърхностния характер на истината на съждението, където битието се скрива.

В екзистирането *Dasein* не е нещо съществуващо, а е продължаващо присъствие, което свободно се само-обосновава като битие-в-света-заедно-с-другите. В процеса на това изначално *само-обосноваване* не само се разкрива принципен подход към закона за достатъчното основание, формулиран от Готфрид Вилхелм Лайбниц, но се предоставя фундаментална възможност за *обосноваване на цялата логика* и издигането ѝ до статута на *философична логика*. Тогава тя би била логос в смисъла на пред-сократическата традиция.

Глава 1. Спекулативна логика (Хегел)

Обсъждането на спекулативната логика и на телеологичната кръговост в нейния контекст започва с Хегеловата „Феноменология на духа“. Движещият мотив на разгръщането на духа в рамките на феноменологията е различаването между *съзнанието за обекта* и *съзнанието за самото съзнание*, които в крайна сметка трябва да се изравнят и да станат едно и също. Тяхното изначално различие е отговорно за цялостния път на духа, за всички илюзии и несбъднати надежди, през които той преминава, а също и за преодоляването на илюзиите в сферата на Абсолютното Знание. Но на това най-високо ниво на разгръщане на духа все още разрешаването на противоречието между *съзнанието за обекта* и *съзнанието за самото съзнание* е възможно **не** защото те са станали *едно и също*, а защото са се *изравнили* като *равноположени*, приели необходимостта да бъдат две равни страни, задължително *опосредявани* от съюза „и“. На нивото на Абсолютното Знание достоверността на *съзнанието за самото съзнание* се *изравнява* с истината на *съзнанието за обекта*, но въпреки това те продължават да се различават като *две равни страни* и **не** стават едно и също.

Истината на духа не е Абсолютното Знание само по себе си, а целият път, изминат за да се достигне до това ниво. Пътят се схваща като цяло чрез припомнянето (*Er-Innerung*), което придава на разгръщането на духа системен характер. Както при системното движение на духа, благодарение на припомнянето, така и при първоначалното историческо движение, централна роля играе категорията „снемане“ (*Aufhebung*), която заема още по-достойно място в „Науката логика“. Подчертаваме четворния характер на тази категория, където основна роля играят *противоположностите на отхвърляне и запазване*.

Неотделимо от снемането е разбирането за *спекулативното*. Във „Феноменология на духа“ то се въвежда под формата на „*спекулативно изречение*“, различаващо се от разсъдъчното изречение по това, че предикатът не просто приписва някакви характеристики на субекта, а субектът и предикатът взаимно разкриват смисъла си в безкраен кръг като свободно разменят местата си. Примерът, който Хегел дава за спекулативно изречение е „Бог е действителност“ и „Действителността е Бог“. Освен това, *спекулативното* е безусловно, защото се само-обуславя и е неограничено, тъй като само поставя граници на себе си и само ги преодолява, с което се изявява като същински безкрайно и същински свободно.

При прехода от „Феноменология на духа“ към „Науката логика“ духът преди всичко се оказва в лоното на чистото мислене, където *представите*, съпътстващи го при разгръщането му в хода на феноменология на духа, са преобразувани в *понятия*, в които липсват всякакви елементи на сетивност. Възможността за движението на категориите в лоното на чистото мислене се предоставя от *конкретното* или *спекулативно тъждество*. Последното съдържа различие, поради което, *спекулативно тъждество* за разлика от тъждеството на *традиционната логика*, **не е тавтологията** „А е А“, а е синтетичното положение „А е А, но *същевременно и в същото отношение А не е А*“. Конкретното тъждество преобразува и традиционните принципи за *непротиворечието* и за *изключеното трето*. Те губят своята абсолютност и за това допринасят категориите „ставане“, „снемане“ и „синтез“. Благодарение на тях постановката, че от две противоположни твърдения едното необходимо е истинно, а другото — неистинно, отпада, защото вече при противоречието, основано на конкретно тъждество, **нищо** едно от

твърденията не е истинно само по себе си, а е *истинно трето твърдение* — техният синтез, където изходните две твърдения са снети, изгубили своята самостоятелност и придобили статут на *моменти*, валидни само в *цялото на синтеза*.

Споменатите принципи и категории предопределят различните нива на логическото: *разсъдъчно, негативно диалектическо и положително разумно*, т.е. *спекулативно*. *Разсъдъчната рационалност* е присъща на традиционната логика. Нейната заслуга е ясното и отчетливо мислене — сигурен белег за образование и условие за целенасоченост и ефективност на действията. Недостатъците на разсъдъчността се състоят в абсолютизирането на противоположностите, в нейната ограниченост и едностранчив подход, в невъзможността ѝ да напусне напълно равнището на представата и да навлезе в чистото мислене със същински понятия.

Разсъдъкът, отслабен от собствената си едностранчивост и склонност към абсолютизиране, кара в определен момент и при определени обстоятелства противоположностите да станат редоположени, но без да преминават една в друга, за да придобият синтетичното единство на нещо ново. Така се раждат познатите от историята на философията релативизъм и скептицизъм — израз на *негативния диалектически разум*, които обаче не могат да бъдат нищо друго освен само преходни моменти. За релативизма и скептицизма има два пътя - те или се връщат към разсъдъчната еднозначност, или достигат до *спекулативността на положителния разум*. При спекулативния разум противоположностите се схващат като моменти на хармонично единство и именно то е *истината на двете*. Така се преодолява едностранчивостта, крайността и ограничения абсолютизъм, а разумът става познание за *цялото, безкрайното и свободното*.

Кръговостта и телеологизмът на движението на категориите в лоното на чистото мислене се предшества от телеологичната кръговост на феноменология на духа. В спекулативното си разгръщане духът бележи два големи кръга. И двата започват от *сетивната достоверност* и достигат до *Абсолютното Знание*, но се завъртат от различна перспектива. Първият кръг, който е исторически, се завърта от перспективата на *сетивната достоверност*. Тя е най-малката степен на достоверност, нарастваща по посока на *Абсолютното Знание*, където се достига до абсолютната достоверност. Другият кръг, който е не исторически, а систематичен, започва от *сетивната достоверност*, но вече като несъвършено Абсолютното Знание и достига до *същинско Абсолютното Знание*. Освен тези два големи кръга съществуват по-малки кръгове между отделните части на „Феноменология на духа“. *Телосът* на всички кръгове е *изравняване на съзнанието за самото съзнание със съзнанието за обекта*, изравняване на достоверността с истината, при което те *никога не достигат* статута да са *едно и също*.

При разгръщането на логическите категории също може да се очертае *голям кръг*, обхващащ цялата структура на логиката и поредица от *по-малки кръгове*. Големият кръг се завърта от *чистото битие* към *Абсолютната Идея* и обратно, а малки кръгове се оформят в рамките на всяко от трите *логически учения* между съставящите ги части, напр., между субективното понятие, обективното понятие и идеята в Учението за понятието. Подобни кръгове се откриват и сред категориите на *всяка отделна част*, както и между най-разгърнатите категории на *предходното логическо учение* и първите категории на *следващото го*. *Телосът*, насочващ кръговостта, навсякъде е достигане до *по-конкретно, по-съвършено и по-истинно мислене*. Принципът, че истината е цялото, се

запазва, поради което дори Абсолютната Идея може да бъде същинска истина единствено и само в цялостния контекст на развитие на логическите категории.

Схващането за истината при Хегел може да бъде разглеждано като съчетание и взаимозависимост между кореспондентната и кохерентната теории за истината. От гледна точка на *кореспондентността* истината е съответствие между понятието и неговия обект, но, още по-точно, между обекта и неговото понятие и най-вече — съответствие между различните въплъщения на понятието, т.е. съответствие на понятието със самото себе си. Но истината е и непротиворечиво следване на основанието, което обаче за разлика от Декарт, не е в началото на системата, а има финален характер на телос и именно поради това цялата *кохерентност* придобива *телеологичен* вид. Съответствието на понятието със самото себе си е *смисълът* на логическото като *истина*. В напълно разгърнатата си форма това е органично *единство* и *съответствие* между *субективната достоверност* и *обективната истина*.

Във всяко от трите логически учения телеологичната кръговост се разгръща чрез *свой особен* принцип. В Учението за битието *принципът е ставането*, чрез което всяка категория, за да премине в следващата, трябва да се преобразува и да се превърне в друга категория в съответствие с вътрешно присъщата ѝ телеология. При Учението за същността движещият *принцип е рефлексията*, позволяваща на всяка категория тук, освен да бъде самата себе си, същевременно да отразява предходната и следващата категории. Тази особеност гарантира, че всяка категория преминава в следващата като в предварително присъствала в нея рефлексия и издига по този начин рефлексията до статут на реалност. При това самата предходна категория придобива формата на рефлексия

в контекста на ново-достигнатата категория. Накрая, в Учението за понятието при всяка ново-достигната категория е подчертано завръщането назад, защото всяка следваща категория не е преобразуване на предходната, а *достигане от предходната именно до самата себе си*, но в по-конкретен и по-същински вид, отговарящ *по-пълно* на *нейното понятие*.

В главата за спекулативната логика отделяме специално внимание на приложението на закономерностите, присъщи на този тип логика. Такова приложение се открива във философия на религията. Тук проследяваме проявата на всеобщото и особеното в контекста на религиозната практика и религиозното самосъзнание, очертаваме телеологичната кръговост, присъща на чистото мислене, както и завръщането на понятието при себе си в религиозното умозаключение.

В българската литература Ангел Бънков подробно разглежда приложението на Хегеловите логически принципи и категории към история на философията, философия на природата, философия на историята, философия на правото, както и към естетиката¹.

Като на вариант на спекулативната логика се спираме на херменевтичната логика на въпроса и отговора, предлагана от Гадамер. Показваме, че Гадамеровото разбиране за предварителния отговор, за безкрайното съотнасяне между достигнатия смисъл на даден текст и безкрайния контекст, в който пребивава текстът и дори терминът „херменевтичен кръг“ са вид интерпретация на Хегеловото спекулативно изречение и на цялостното му разбиране за спекулативното. Подчертаваме, че независимо от явното влияние на Хусерловата и

¹ Ангел Бънков, „Логиката на Хегел и диалектическият материализъм“, София, Партиздат, 1977, с. 208-370.

Хайдегеровата феноменология в понятието „сливане на хоризонтите“, това понятие е изградено върху разбирането за кръговост и телос, присъщо на спекулативната логика.

Глава 2. Спекулативността на диалектичката логика

Диалектичката логика, използвана като метод на анализ в зрелите съчинения на Маркс, включително в „Капиталът“, несъмнено носи черти на Хегеловата спекулативност. Централно място в изложението на този тип логика заема въпросът за *абстрактното и конкретното тъждество*, както и за *абстрактно и конкретно всеобщо*. Капиталът инвестиран в производството и след това предлаган за размяна на пазара във вид на стоки, представлява все още еднаквост, която има характер на *абстрактно тъждество*. Но когато стоката вече е претърпяла размяна и се е превърнала в пари, инвестираният капитал отново запазва тъждеството си, но не и еднаквостта, защото е налице нарастване на придобитите пари спрямо инвестираните. Това е признак за *конкретизация на тъждеството*, поради възникване на различие, но и новополученото тъждество се оказва *просто*. Простото тъждество търпи развитие, което се дължи на реинвестиране на капитала, получен след размяната на стоките за пари. Реинвестираният капитал е доказателство за *необходимостта* на кръга на капитала, което пък *привидно* е доказателство за *само-нарастването* на капитала. Тъй нареченото „само-нарастване на капитала“, придобило статут на необходимост, е признак за пълна конкретизация на тъждеството, т.е. за достигане до *същинско тъждество*.

Стоката, от своя страна, изпълнява роля на *абстрактно* всеобщо. Тя слага *отпечатък* върху всички общественно-икономически *отношения*, основани *изключително* на *стоково-паричен* обмен. *Абстрактно* всеобщото като стока започва да се конкретизира. Чрез разглеждането му през призмата на *трудовата* теория за *стойността*, откриването на *принадения труд* и *принадената стойност*, определянето на термините „печалба“ и “самонарастване на капитала“ като *привидност*, се достига до разбирането за система от обществени отношения, управлявана от привидности. Те се дължат на *реификация* и *фетишизъм* и в крайна сметка на неизбежна *превърнатост*. Именно тази *система* представлява *конкретното* всеобщо, което се въплъщава в *двете* основни *особени* страни: *капиталът*, притежаващ *същинска* тъждественост и *работната сила*, притежаваща *абстрактна* свобода. Работната сила до голяма степен пребивава като зависима от капитала, но все още **не е напълно** снета от него и не е редуцирана до напълно подчинен негов момент.

Значима роля за разбиране на диалектичката логика играе понятието „*идеално*“. *Идеалното* може да се приеме като *символно* съдържание, получило *обществена* или *общностна* подкрепа. Благодарение на тази подкрепа и доверие то е способно да се опредмети *реално* - може да се разглежда като *целенасочен* проект, който при определени обстоятелства ще се превърне в реалност. *Идеалното* се проявява преди всичко като идеална функция на парите — „мяра на стойността“, различавана от парите като средство за размяна, където се проявява *реалното*. Подобно съотношение на идеално-реално се наблюдава и между производствен процес и размяна, между пари и стока, между капитал и работна сила, както и при основополагащото съотношение на принадлеен труд и печалба.

На същото съотношение се дължат и различните прояви на онтологически и логически кръг в лоното на диалектическия подход: на нивото на *онтологическия кръг* се разиграва взаимодействието между инвестиция, производство и размяна. Последната се явява отново като потенциална инвестиция, но в увеличен размер спрямо предходната, при което инвестирането на по-голяма сума от предходната се превръща в необходимост. При повторната инвестиция кръгът се завърта отново. Той има *безкраен потенциал* за повторение, което се оказва обновление. Именно защото кръговете се „повтарят“, но като *обновени*, може да се говори за *същинска безкрайност* в противовес на лошата безкрайност на простото повторение. В случая с капитала обновената кръговост доказва способността си да променя качеството на съдържанието си дотолкова, че да премине в *друга мяра*, с което да придобие *нови същностни* характеристики.

При всички споменати взаимодействия телосът е или превръщане на идеалното в реално при двустранните взаимодействия от типа „производство-размяна“, или, какъвто е случаят с кръга на капитала, телосът е *само-възпроизводство* със и чрез *само-нарастване*. Кръговото само-възпроизводство чрез само-нарастване на капитала е *въплъщение на конкретното всеобщо*, което е истината и понятието на *абстрактното всеобщо*, а именно *стоката*. Капиталът е *въплъщение на цялата система от обществено-икономически и политически отношения*, която пребивава и се изявява откъм своя *особена* страна. А когато става дума за някакъв отделен капитал, то тогава вече присъства *пълно съвпадение на единично, особено и всеобщо*. Другото *особено*, а именно *работната сила*, също присъства както като *снета в капитала*, така и във вид на *налично особено*. Тя обаче **нищо** като особено може да си съперничи с

капитала по пълнота и истинност при изразяване на цялостната система на обществото, **нищо пък** капиталът е способен напълно да я снее, за да я сведе до подчинен момент на спекулативния синтез.

Докато класическият производствен капитал, както и последваият го консуматорски капитал, *не успяват напълно да снемат* работната сила, а са принудени да се съотнасят с нея като с напълно правомощно *свое друго*, спекулативният² финансов капитал е успял да си извоюва *действителна самостоятелност*. Това не е автономията, ограничена до смисъла на субективната логика, където субектът сам задава закона, който се задължава да следва, а е *пълна безусловност* на финансовия капитал. На нивото на обективната логика спекулативният капитал превръща *идеалната* си субстанция в *реална*, или по-точно, превръща идеалното в *самодостатъчна фикция на реалното*. Достигайки до конкретно всеобщото, т.е. *въплъщавайки* или *символизирайки* цялата система от обществено-икономически и политически отношения, финансовият капитал *волю-неволю* пренася върху нея собствения си *фиктивен характер*.

Що се отнася до *логическия кръг* в диалектическата логика, то той се ръководи от онтологическия: изследването на отношенията в обществената система, основаваща се на стоково-парични отношения с капиталистически характер, започва от *абстрактно всеобщото*, а именно *от стоката* като налично битие, после преминава към производството и размяната и достига до разбирането за потребителната и разменната стойност. В това отношение се изясняват също *стойността сама по себе си*, понятията за *абстрактен труд*, *обществено-необходим труд* и

² Тук терминът „спекулативен“ се употребява във финансов, а не във философски смисъл.

принаден труд, извежда се понятието за *принадена стойност*, дефинират се *печалбата* и *капиталът*, така че накрая кръгът се завръща към стоката, но вече като *снет момент* на *самодостатъчния безусловен капитал*, изразяващ конкретното всеобщо на дадената общественоекономическа формация.

След проследяване на цялостния кръг на само-възпроизводство на капитала се достига до разбирането за неговата абсолютно необходима кръгова форма, както до разбирането за неговата субстанция. С това е готов преходът към разглеждане на капитала от позиция на субективната логика и поставянето на въпроса за метода и превърнатите форми, както и на въпроса за само-заблуждението и манипулацията чак до тяхното преодоляване.

Превърнатата форма е съществен елемент на капиталистическите стокови-парични отношения, чиято загадъчност постепенно се разкрива от перспективата на конкретното всеобщо. Когато едното от двете основни форми на проява на особеното — капиталът и работната сила — се анализират с оглед на преходите, които те извършват от налично битие към същност и към състояние за-себе-си, заедно с това се разкрива произходът и функцията на превърнатата форма. Тя представлява *двупластова реалност*, която вследствие на *отчуждението*, *реификацията* и *фетишизма*, се изявява като *повърхностна привидна очевидност* на нивото на *наличното битие* с практически приемливи функции, но и като *реифицирани обществени отношения* на нивото на *същностното разгръщане* на капитала, както и на нивото на неговото *понятие*. Заедно с класическите Марксови превърнати форми — овеществената стойност, лихвата и поземлената рента, работната заплата, печалбата и т. н. – се разглеждат по-съвременни превърнати форми,

притежаващи подобни логически характеристики: масовите инвеститори и кредитополучатели, електоратът и протестиращите граждани.

Статутът на противоречието в Марксовата диалектическа и в Хегеловата спекулативна логика е различен, но може да се направи паралел между характера и ролята на редица категории в двата типа логика. Най-значимото различие между двете относно противоречието е, че неговото разрешаване чрез пълно снемане се извършва безпрепятствено в спекулативната логика, където винаги се стига до напредък по отношение на конкретността, истинността и свободата. В диалектическата логика противоречието не винаги се сема напълно, а неговият резултат не е задължително напредък.

Специално внимание отделяме на неklasическите логики на диалектическото, разработвани от Деян Деянов. Разглеждаме съотношението между степените на общност в логическия извод и твърдим, че спекулативният извод може адекватно да се формализира по абдуктивен начин. Обаче движението по степен на общност е **Е-В-О** (единично-всеобщо-особено) ни различава от концепцията на Деянов-Минева, обосноваващи тезата, че спекулативното може да се формализира абдуктивно като **Е-О-В**.

Глава 3. Трансценденталистки вариант на феноменологичната логика (Хусерл)

Разглеждането на феноменологичната логика започва от нейните *основни понятия*, въведени от Хусерл в „Логически изследвания“. Изясняват се термините „знак“, „значение“, „означаваща“ и „изпълнена интенция“, „интуиция“, „очевидност“, „идеална същност“, „качество“ и

„материя на интенционален акт“, а също така разбирането за „категориална структура“ и произхождащите от нея „форма“ и „съдържание на понятието“. В този контекст се подчертава значимостта на *разпознаването и интерпретацията* — по-късно преформулирана като „конституция“ — за *изпълването на интенцията*. Разграничават се термините „интерпретативна материя“, „интерпретативна форма“ и „интерпретативно съдържание“. Очертава се мястото на *интуицията* при изпълване на интенцията чрез отделянето на *сетивната* от *интелектуалната интуиция*. При последната се подчертава първостепенната роля на схващането на същността, т.е. на, т.нар., *ейдетична интуиция*.

Дескрипцията на интенционалните актове на съзнанието, в които се осъществява *интерпретацията* и *конституцията* както на *самите актове*, така и на *тяхното съдържание*, е неразделно свързана с присъствието на *очевидност*. Очевидността притежава тройк характер: 1) *онтологичен*, показващ присъствието на интенционален обект; 2) *формално-логически*, отнасящ се до логическата *граматика* като *смътна* очевидност и до логическата *последователност* като *отчетлива* очевидност, а също така *трансцендентално-логически*, където става въпрос за очевидност, свързана с *актовете* на съзнание при осъществяване на някаква логическа операция; 3) *епистемологически*, проявяващ се като *ясна* очевидност при прилагане на логическите операции за категориално структуриране на опита. Очевидността бива *доксическа*, когато представя *пред-предикатния опит* и *епистемическа*, когато се отнася до *субектно-предикатните* съждителни структури.

Оказва се, че истината, предоставяна от очевидността, притежава няколко страни: част от тях са свързани с ноетичния акт на съзнанието —

това е идеята за адекватност между означаването на обекта и самия обект. Освен това те са свързани с правилността на твърдението и значението, намиращи се в интенцията. Обаче другата част от страните представлява номатичната материя — твърдението на обекта, както той е взет предвид и актуално е даден в адекватното съвпадение на първоначалната интенция с адекватно възприетото нещо. Така дадената интенция се превръща в истина, т.е. в адекватно изпълнена.³ Адекватността е идеално отношение на съвпадение между епистемологичната същност на акта, придаващ значение, и епистемологичната същност на акта, схващащ обекта, т. е. съвпадение между качеството, материята и съдържанието на двата акта.

От гледна точка на интенционалния акт, правилността на твърдението и значението на дадена интенция, в частност на дадено съждение, се състои в съответствието ѝ (адекватността) със същинския обект. По такъв начин пропозицията относно дадена материя получава пълна и строга адекватност. С оглед на интенционалната материя, самото схващане на истината като съвпадение и отъждествяване на двете обективности — на означаването и на интуитивното изпълване — е трети вид интерпретативна обективност, а именно, интерпретативна обективност на *схващане на истината*. Освен това обектът се оценява като „истинен“ или дори като „истината“, но това вече не е просто обектът на изпълненото възприятие, а е обектът, осъществяващ идеала за изпълнена и в този смисъл истинна интенция. В така разбираната истинна интенция се разкрива идеалът за изпълнената епистемологична същност на интенцията.⁴

³ Edmund Husserl, *Logical Investigations*, Volume 1-2, trans., J. N. Findlay, Volume 1-2 (London: Routledge & Kegan Paul, 1970), 768.

⁴ *Ibid.*, 765-766.

Важно е да се прави разграничение между „цялостност на опита“ и „тоталност на опита“ като противопоставени на неговата единичност. Цялостността би могла да се разглежда като завършеност. Цялостният опит, напр., на възприятието на някакъв зар, съдържа две страни: сетивна интуиция, предоставяща актуално достъпните страни на зара и спонтанност на въображението, което също предоставя интуитивна пълнота, но на недостъпните за възприятие страни и то в модалност на „сякаш актуалност“, „сякаш наличност“.⁵ От друга страна, *тоталността на опита* означава, че на опита се придава контекстуалност. Оттук, *телеологичната кръговост* се проявява като два кръга: кръг на интенционалната цялост и още един кръг на интенционалната тоталност. И двата кръга се движат, за да достигнат до изпълнена интенция, характеризираща се с очевидност на яснотата. Но това движение и неговият резултат се извършват на различни нива: на *завършеността на опита*, т.е. цялостното възприятие на зара, и на *контекстуалността на опита*, т.е. смисълът, който зарът придобива в индивидуалния живот и в жизнения свят.⁶

Трансценденталната феноменология различава *реални* и *нереални* (идеални) обекти. При това не само създанията на *въображението* са нереални обекти, но и всички *пропозиции*, а също така и *културните феномени*, напр., „Фауст“ на Гьоте. Главният *критерий* за различаване на двата типа обективност е отношението към *времето*. Докато реалната обективност притежава както собствено обективно време, така и се съотнася с вътрешното време на съзнанието, то в идеалната обективност *липсва собствено време* и тя има отношение към времето, единствено

⁵ Edmund Husserl, *Experience and Judgment*, trans. James S. Chirchill and Karl Americs (Evanston: North Western University Press, 1973), 187-188.

⁶ Suzanne Bachelard, *A Study of Husserl's Formal and Transcendental Logic*, (Northwestern University Press, 1990), 102-103.

доколкото е *функция* на иманентното време на съзнанието. Реалните и идеалните обекти се различават и по статута на тяхното *интенционално съдържание*, т.е. по статута техния *смисъл*. При реалните обекти, където на преден план е обективната им определеност, *интенционалното съдържание* е *вторично*. Но при идеалните обекти *водещо* е именно *интенционалното съдържание* — смисълът, съвпадащ с обективната им определеност.

Трансценденталната логика е невъзможна без тематична рефлексия, която е основа на различните типове *редукция* и на *трансценденталния критицизъм*. Последният се различава от *аналитичния критицизъм* по това, че подлага на тематизация не само логическото съдържание — ноемета, но и самата дейност на интенционалното съзнание, отговорна за конституирането на ноемата. Този радикален тип критицизъм притежава своя собствена очевидност. Той се разгръща в пълния си вид като интересубективен трансцендентален критицизъм, практикуван от общността на феноменолозите, трансценденталните логици и всички останали, включени в интересубективната общност. За тях присъства съответната интересубективна очевидност, а целият този критицизъм в крайна сметка се основава на жизнения свят.

Въпреки фундаменталната роля на очевидността в трансценденталната феноменология, в нея присъстват две сфери, които стоят настрана от очевидността. Това са идеализациите от вида на „безкрайност“, „идентичност“, „веднъж и завинаги“ и др., които правят възможна целостта и тоталността на опита, познанието и субектно-предикатното съдене, но самите те остават извън обхвата на очевидността. Телеологичността обаче със сигурност не е идеализация, а

е реално движещ механизъм, без който конститутивната дейност на съзнанието е невъзможна.

Тя е невъзможна в различен смисъл в сравнение с „невъзможността“ при липса на идеализациите „безкрайност“ или „идентичност“. При последните невъзможен е *процесът на познанието*, където неизбежно се наместват миналото и припомнянето, а също невъзможно е проектирането на истинното в бъдещето със средствата на въображението. Но идеализациите не се намесват при схващане на *очевидното присъствие на обекта* в цялата му пълнота такъв, какъвто действително е, както и при съпътстващото отчитане на правилността на схващането на действителния обект в познанието. Изпълнената интенционалност на интуитивното схващане на самия действителен обект, съпроводен от очевидност, по никакъв начин не би пострадала от липсата от идеализации и каквито и да било предпоставки.

Това не важи, обаче, за телеологичността, която характеризира самото интуитивно схващане и самото очевидно присъствие на обекта. И ако при формално-логическия подход очевидността не може да бъде отчетена, то при трансценденталния подход към логиката, тематизиращ самата конститутивна дейност на съзнанието, телеологичността се схваща като присъстваща неотделимо от пълнотата на обекта, даден в очевидността, както и от интуитивното познание на този обект.

Достигането до пълнотата на обекта и характеризиращата го очевидност в интуитивно схващане се постига при съчетано приложение на *ейдетичния и генетичния методи*. При *ейдетичния метод* целта е да се открие ейдосът, т.е. същността на дадения обект. В началото на познавателния процес всеки обект не е нищо повече от показалец или

пътеводител.⁷ Свободните вариации на въображението търсят същността сякаш изобщо нямат представа каква е тя, сякаш въображението действа напълно произволно и случайно и изведнъж, едва ли не с изненада, се натъква на същността. За разлика от *ейдетичния метод*, *генетичният метод* тръгва от обекта такъв, *какъвто е*. Последният е достъпен в по-малко или повече ясна очевидност. Това означава, че с оглед на неговото битие обектът *присъства частично*, а с оглед на истината му се схваща в *непълна истина*. Но *крайната цел* на всеки познавателен акт е *постигане на пълната истина*, което означава и достигане до обекта на познание такъв, *какъвто действително е*, т.е. такъв, *какъвто се предполага да бъде* от неговата *същност*. И при двата метода, обаче, конкретната цел е включена в *цялостния телеологизъм на трансценденталното Его* и на емпиричния *Аз*,⁸ допринасяйки за осъществяването не само на *егологичния телеологизъм*, но и за *структурата на кръговостта*, неизменно свързана с него.

За трансценденталната логика абсолютната истина е една от идеализациите, която е необходима за единството и целостта на познанието, както и на последователността и кохерентността на логическите операции. Но *трансценденталният критицизъм* постоянно тематизицизира и подлага на съмнение тази идеализация. Това не означава, че Хусерл пледира за релативизъм по отношение на истината. По-скоро, неговата позиция може да се разглежда като придържане към не-абсолютната и не-относителна истина, възможна благодарение на структурата на само-отнасянето, което представлява необходимо и достатъчно само-обосноваване. От друга страна, поради присъщата на

⁷ Paul Ricoeur, *Husserl: An Analysis of His Phenomenology*, 98.

⁸ Suzanne Bachelard, *A Study of Husserl's Formal and Transcendental Logic*, (Evanston, IL: Northwestern University Press, 2007), 204.

Егото телеологичност, се прилага комбинираният ейдетилен и генетичен метод.⁹

Глава 4. Кръговата структура на логическото като резултат на екзистиранието

Критиката на Хайдегер срещу принципите на традиционната (и символната) логика и призивът му тя да бъде преразгледана, за да достигне подобаващия ѝ статут на философична логика, се дължи на разбирането му за изначалната и автентична истина като саморазкриване на битието. Обаче той смята, че след достигането да такава истина в ученията на пред-сократиците, философията на Платон коренно променя цялостното схващане за истината, насочвайки го към съзерцание на истинните идеи чрез съответната способност на ума. Така бива прокаран път към субектно-предикатната истина на съждението, отстоявана от Аристотел. По този път се стига и до тезата на Лайбниц за истинността на съждението като съвпадение между характеристиките на предиката с част от характеристиките на субекта. По този начин се измества истината на битието от истината на съждението, като последната придобива формата на апофантично насочване към положението на нещата извън съждението, задължително, в субектно-предикатен вид. Това означава, че изначалната истина на битието е подменена с правилността на съждението.

Обсъждайки тази подмяна, Хайдегер пояснява, че темпорализиращото трансцендиране на Dasein, което е екстатично екзистирание, е насочено към битие-в-света-заедно-с-другите. В хода на

⁹ Ibid., 215.

това екзистирание нещата в света получават контекстуално значение и близост на *подръчни неща*. После те могат да бъдат редуцирани до налични, когато се извадят извън контекста на света и се разглеждат сами по себе си, а, накрая, могат и да се превърнат в чисто формални обекти, за да бъдат включени в научните и във формално-логическите изследвания. От подръчните неща, където все още прозира смисъла на битието, или, по-точно, все още се дочува гласът му, насочването към наличните неща все повече заглушава този глас, за да се стигне до формалните обекти, където откритостта на битието почти напълно е изгубена и забравена. Това последователно стеснява хоризонта на възможностите за трансцендиране.

Един от начините за възстановяването на истината на битието, както и на философичността на логиката като логос, т.е. като размишление върху изначалния език, в който се разкрива самото битие, е възможен при разбирането на онтологическия статут на нищото и производния характер на логическото отрицание. Схващането на нищото като *nihil originarium*, а не като *nihil absolutum*, позволява на Dasein да се изправи пред изначалната си фундаментална захвърленост. Тя неизбежно определя неговата свобода при екстатичното трансцендиране в екстатичността на времето. Възможностите, определящи хоризонта на трансцендиране, зависят от *кръгово движение*, при което *краят се предпоставя в самото начало*. В началото е съществуването ни в своята захвърленост — Dasein, който свободно трансцендира себе си, *насочвайки-се-завръщайки-се-към-самия-себе-си*. Така Dasein приема грижата като основен модус на своето екзистирание, насочено към смъртта, но като битие-в-света-заедно-с-другите.

Разбирането на нищото като *nihil originarium* и неговата връзка с битието позволява, от една страна, логическото отрицание да се разглежда като производно на нищото, а от друга, съотнася утвърдителните съждения и всички останали логически закономерности с изначалния характер на истината на битието. Това придава на цялата формална логика статута на производна рационалност. Както автентичното схващане на истината на битието като алетей, така и производната логическа рационалност, се осъществяват в темпорализиращото трансцендиране на Dasein в съответствие с екстатичната структура на времето. Тази екстатичната структура притежава кръгов характер, определян от водещата роля на екстаза на бъдещето, а кръговия характер довежда до кръговост и на самото трансцендиране на Dasein. Тук на преден план излиза *последствеността* като онтологична характеристика на темпоралността, проявяваща се като каузалност на онтологико-онтично ниво, а на нивото на логиката играеща ролята на основание за логическата изводимост под формата на валидност или невалидност. Последствеността „за да“ има *телеологически характер* и по същество служи на *волеизлиянието*, на *свободата*, както и на *трансцендирането* по посока на *бъдене-към-себе-си*. Това е екзистирание на Dasein е темпорално екстатирание към бъдещето, но е и обърнато към миналото. Колкото *по-автентично* е бъдещето, толкова повече то е обърнато към миналото. Присъствието в сегашното се състои именно в екстатирането към бъдещето с оглед на миналото.

Темпорализиращата кръговост се задвижва от телеологичността на фундаменталния модус на екзистирание на Dasein — грижата. Най-дълбокото основание на телеологичността, както и на принципа на достатъчното основание, е спонтанната свобода на Dasein, който в своята

захвърленост трансцендира към-света-заедно-с-другите. Става ясно, че същността на основанието се намира в свободата на Dasein като *свобода към основание*. В свободата си Dasein осъществява „основание за основание“, т.е. *трансцендентално основание*, благодарение на което се появява всяко основание - от какъвто и да било вид. Това трансцендентално основание, в крайна сметка, е *най-дълбинното и действително изначално основание* в пълния смисъл на този термин — *захвърлеността на Dasein*.¹⁰ *Свободата към основание* дава възможност за отдалечаване от нещата в света, за да могат те да бъдат поставени в перспектива, от която можем да се вслушваме в тях и в тяхното битие като в близки нам; единствено в *перспективата на отдалечаването* нещата-от-света и другите ни стават *близки*.¹¹

Хайдегер смята, че не *законът за тъждеството*, а именно *законът за достатъчното основание* е изначалният принцип на логиката. Преразглеждането на позицията на Лайбниц не цели просто да промени приоритетите сред законите на логиката, а да разкрие коренно различния статут на принципа за достатъчното основание, единствено чрез разбирането на който е възможно и разбирането на *действителния смисъл на логиката*. Значимостта на закона за достатъчното основание не се ограничава до четирите познати вида основание: *същност, причина, аргумент, и мотив*.¹² Действителният смисъл на основанието *превъзхожда* онтичното причиняване, познавателното основание, свързано с доказателството, както и практическото основание. Основанието, към което съответният закон на логиката насочва

¹⁰ Martin Heidegger, *The Metaphysical Foundations of Logic* (Bloomington: Indiana University Press, 1984), 114-115.

¹¹ Ibid., 221.

¹² Мартин Хайдегер, „Метафизически начала на логиката от изходната точка на Лайбниц“, превел от немски Константин Янакиев, в „Логиката като философия“, Александър Гънгов, Дарин Дросев, съст., София, Университетско издателство Св. Климент Охридски, 2019, с. 350.

съществуването ни (Dasein), е проява на нескритостта на битието. Основанието разбулва предпочитанието, поради което „нещо по-скоро е, отколкото не е“, то разбулва и прехода от възможност към действителност. Във всяко субектно-предикатно съждение истината на твърдението (на част на признаците на субекта с признаците на предиката) се дължи именно на така разбираното основание, същностно принадлежащо на разбулването на битието.

Само нашето съществуване (Dasein) екзистира, докато другите неща или живеят, или просто са подръчни или налични. В екзистенцията се постига бъдеще в истината, както тя се разкрива в темпоралността на света. Съществуването ни (Dasein) е *битие-в-света* именно като *темпорализиране в истината на разбулването на битието*.¹³ А *същинската логика* би трябвало да е *метафизическо отношение към истината на битието*, което се осъществява във вид на питане за същността на езика в широк смисъл като логос, реч, говорене. „Пребиваването в речта е „значимо“ произнасяне на разбираемостта на битието-в-света, към което принадлежи битието-със и което се държи по особен внимателен начин като битие-на-единия-с-другия. Битието-на-единия-с-другия говори при съгласието, отказа, поканата, предупреждението, както и при обсъждането на нещата, а също така и при отговора ни някому, при застъпването за някого, накрая, при „правенето на твърдения“ и при говоренето като „произнасяне на реч“.“¹⁴ В речта се споделя нещо, което е съществувало и преди да бъде изказано, но все още *не е* било споделено като нещо, *схванато и принадлежащо на битието-на-единия-с-другия*.¹⁵

¹³ Пак там, 382-384.

¹⁴ Martin Heidegger, *Being and Time*, trans. by Joan Stambaugh (Albany: State University of New York Press, 1996), 151.

¹⁵ Ibid., 152.

Така в телеологичната кръговост на екзистирането, което не е нито подръчно или налично съществуване, нито съществуване на формален обект, е продължаващо присъствие (времетраещо биване), което самообосновава екзистирането си, но обосновава също принципа на достатъчното основание, както и цялата логическа проблематика, произтичаща от него.

Заключение

Интерпретирайки главните логически съчинения на Хегел, Гадамер, Маркс, Хусерл и Хайдегер, дисертационният труд представя значимото място на *телеологичната кръговост* във философската логика, възникнала в континенталната традиция. В работата сме се опитали да покажем, че независимо от индивидуалността и оригиналността на всяка от изследваните логически концепции, всички те, в една или друга степен, *следват* или *са повлияни* от централните идеи за кръговост и телеологичност, разработени в Хегеловата спекулативна логика.

При Хегел телеологичната кръговост е основополагаща и движеща не само в „Науката логика“, но и в предхождащата я „Феноменология на духа“, а също така в останалите съчинения, формиращи неговата система, напр., във „Философия на религията“. Във „Феноменология на духа“ този основен принцип се осъществява под формата на два кръга: единият, целящ достигане на *съвпадение* между обективна *истинност* и субективна *достоверност* с помощта на *формиране на общи представи* в хода на историческото разгръщане на духа, а другият цели *превърщането* на *сетивната достоверност* в *Абсолютно Знание* чрез систематизиращата функция на *припомнянето*.

В „Науката логика“ присъстват няколко кръга, които се задвижват по различен начин. В Учението за битието единият кръг се формира между категориите на първата част—Количество—и тези на третата част—Мяра. Категорията, чрез която се извършва движението на кръга тук е *ставането*, докато в рамките на Учението за същността тази роля се изпълнява от *рефлексията*, а в Учението за понятието—от *прехода в другото*, който е *завръщане към самото себе си*. Телеологичната кръговост е възможна и неизбежна, поради динамичното *конкретно тъждество* с елемент на различие, което определя спецификата при разгръщането както на категориите на чистото мислене, така и на духа като цяло.

В работата се прокарва *разлика* между спекулативната и диалектичката логика. Принципът на *кръговия телеологизъм* е водещ и при последната, но вече първостепенно значение придобива *диалектиката между идеално и реално*. Например, взаимодействието между стока и пари се изгражда въз основа тъкмо на това съотношение, където единият елемент на съотношението присъства *идеално* в *реалния вид* на другия елемент и обратно: парите са *идеална стока*, а стоката представлява *идеални пари*.

При всички споменати взаимодействия телосът е или превръщане на идеалното в реално при двустранните взаимодействия от типа „производство-размяна“, или, какъвто е случаят с кръга на капитала, телосът е *само-възпроизводство* със и чрез привидно *само-нарастване*. Кръговото само-възпроизводство чрез само-нарастване на капитала е *въплъщение на конкретното всеобщо*, което е истината и понятието на *абстрактното всеобщо*, а именно *стоката*. Капиталът е *въплъщение на*

цялата система от обществено-икономически и политически отношения, която пребивава и се извява откъм своя особена страна.

Във феноменологическия вариант на трансцендентална логика съчетанието на *ейдетичния* метод с *генетичния* метод най-добре доказва телеологичната кръговост на Хусерловия *феноменологически* метод. При *ейдетичния* метод *кръгът* започва от смътно различимия ейдос на единичния обект—ейдос, а в резултат на проведените свободни вариации на въображението *достига* отново ейдоса, в *пределно ясната очевидност*, несъмнено демонстрираща *пълно присъствие на обекта и цялостна истина*. Докато при *генетичния* метод, *кръгът* тръгва от обекта, *какъвто е*, и се насочва към *действителния* обект, *какъвто трябва да бъде*. Кръговото движение сега се извършва при постоянно коригиращо съпоставяне с *предварително установен ейдос-същност* на обекта. *Непосредствената цел* при първия метод е *ейдосът-същност*, а при втория —*обектът* *такъв, какъвто трябва да бъде*. И в двата случая, обаче, *непосредствената цел* е включена в *цялостния телеологизъм* на *трансценденталното Его* и на *емпиричния Аз*, допринасяйки за осъществяването не само на *егологичния телеологизъм*, но и за *структурата на кръговостта*, неизменно свързана с него.

Свободното само-обосноваване на екзистенцията при трансцендирането към света като към *екзистиране-заедно-с-другите* е завръщане на Dasein към отправната точка на *за-да-екзистира-като-самия-себе-си*. Това не е безсмислено въртене от точка А към точка Б, след което, незнайно защо, отново се оказваме от точка Б в точка А. Кръгът на екзистиране, тръгващ от *самия-себе-си* към *заедно-с-другите* и завръщащ се отново към *себе си*, е безкрайно *опосредяване* чрез другите. То *съдържа целта в самото себе си* и *единствено то* е способно да разкрие тайната

на вслушването в гласа на битието, така че да се дочуе и схване нещо за неговия *смисъл*.

Най-непреднамереното и непосредствено онтично съществуване-в-света *предполага трансцендиране отвъд себе си* към въпроса за *смисъла на битието*, което е *навлизане в онтологичното измерение*. А последното, от своя страна, *се завръща* към онтичната изходна точка, за да я *обоснове*. Подобна *кръговост* се открива и при поставяне на самия въпрос за смисъла на битието: изобщо, за да е възможно поставянето на въпроса, необходима е поне смътна предварителна представа за отговора, а отговорът, получен след първоначалния въпрос, отново препраща към доизясняване на въпроса. Препратката към кръга при Хегеловото разбиране за *началото*, както и поразителното сходство с формулировката на Гадамеровия *херменевтичен кръг* са очевидни. Накрая, самата структура на *темпоралната екстатичност* е също кръгова, което със сигурност *предопределя кръговостта* на екзистиращото трансцендиране на Dasein, на действията му сред подръчността на света, както и на неговото мислене, независимо дали то е автентично мислене, съждителна субектно-предикатна форма, или направо само чисто калкулиране.

Основни приноси на дисертационния труд:

1. В работата се интерпретира философската логика на основни автори, отнасяни към от континенталната традиция, от перспективата на *телеологичната кръговост* като *водещ принцип* на техните концепции.
2. Логическите идеи на разглежданите философи, а именно Георг Вилхелм Фридрих Хегел, Ханс-Георг Гадамер, Карл Хайнрих Маркс, Едмунд Хусерл и Мартин Хайдегер, са обект на *сравнителен* анализ, с който се демонстрира фундаменталното единство на логиката в континенталната традиция. Тя е философска логика, която позволява адекватното разбиране и обосноваване и на формалната логика, включително на символната.
3. Дисертацията представя Хегеловата концепция за *кръговостта*, на която многократно и подробно се спира самият Хегел като *неотделима* от вътрешния *телеологизъм* на неговата система. Подчертава се водещото значение на Хегеловото разбиране за *телеологичната кръговост* също и за другите разглеждани мислители.
4. Проследява се как по особен начин при Хусерловия изначален *телеологизъм на трансценденталното Его* се проявява неизменния *кръгов* характер на мисленето.
5. В светлината на Марксовата диалектическа логика се представят съвременни приложения на понятието „превърната форма“, следващи духа на оригиналното разбиране, но *надхвърлящи обхвата*, зададен от Маркс и по-късно разширен от Мераб Мамардашвили.

6. Изяснени са възможностите на *абдукцията* за *формализиране* на *спекулативни* разсъждения именно с оглед на *телеологичната кръговост*. В такъв контекст се изследват предимствата на *абдуктивните изводи* в *клиничната диагностика*.
7. Отново въз основа на *телеологичната кръговост* се привеждат доводи за *несъстоятелността* на *критиката* от страна на позитивния екзистенциализъм на Никола Абаняно относно принципната невъзможност за *екзистиране* в рамките на Хайдегеровата фундаментална онтология.

Цитирана литература:

Никола Абаяно, „Въведение в екзистенциализма“, превод от италиански Александър Гънгов, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1993.

Ф.Е. Ажимов, „Метафизическите основания на гуманитарното познание“, Владивосток, Издателство на Дальневосточния федерален университет, 2011.

АРИСТОТЕЛ, „МЕТАФИЗИКА“, прев., Николай Гочев, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2020.

Иван Болдырев, „Абстракция и денежен обмен. Философ Иван Болдырев за появата на пари, местния свят и критиката на идеите на Алфред Зон-Ретел“, Постнаука, 07.09.2013, <http://postnauka.ru/video/17048>.

Ангел Бънков, „Логиката на Хегел и диалектическият материализъм“, София, Партиздат, 1977.

Ханс-Георг Гадамер, „Истина и метод“, превод от немски Димитър Денков, Плевен, Евразия-Абагар, 1997.

Георг Фридрих Вилхелм Гегел, „Наука на логиката“, т. 1, Москва, „Мисъл“, 1970.

Георг Фридрих Вилхелм Гегел, „Наука на логиката“, т. 2, Москва, „Мисъл“, 1971.

Георг Фридрих Вилхелм Гегел, „Наука на логиката“, т. 3, Москва, „Мисъл“, 1972.

Г.В.Ф. Гегел, „Философия на религията“, т.1, М. „Мисъл“, 1976.

Г.В.Ф. Гегел, „Философия на религията“, т.2, М. „Мисъл“, 1977.

Димитър Денков и Христо Тодоров, „Към историята на въздействието на „Истина и метод“, послеслов към Х.-Г. Гадамер, „Истина и метод“, превод Димитър Денков, Плевен, Евразия-Абагар, 1997.

Деян Деянов, „Труд, капитал, принадена стойност“, „Социологически проблеми“, година LIII, бр. 1, 2021.

Деян Деянов, „Увод в логиката и методологията на хуманитарните науки“, Пловдив, Пловдивско университетско издателство, 2001.

Генчо Иванов Дончев, „Хегел и неговите предшественици“, София, Наука и изкуство, 1982.

Генчо Иванов Дончев, встъпителна студия и обяснителни бележки към Георг Вилхелм Фридрих Хегел, „Логика“, Енциклопедия на философските науки, Т. 1, София: ЛИК, 1997.

Генчо Иванов Дончев, „Хегеловата „Феноменология на духа““, в Георг Хегел, „Феноменология на духа“, София, Наука и изкуство, 1969.

„Икономически поглед върху биткойн“ в „Експертен клуб за икономика и политика“, януари 3, 2014 <http://ekipbg.com/ikonomicheski-pogled-vyrhu-bitcoin/>.

Евалд Илиенков, „Диалектиката на „Капиталът“. Диалектиката на абстрактно и конкретно“, „Изследвания върху историята на марксистката философия“, София, Наука и изкуство, 1973.

Эвальд Ильенков, „Идеальное“, в „Философская энциклопедия“, Москва, „Советская энциклопедия“, т. 2, 1962.

Иван Ильин, „Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека“, Санкт-Петербург, „Наука“, 1994.

Валентин Канавров, „За особената битийна метафизика на Мартин Хайдегер“, „Бездната Хайдегер“, съст. Георги Ангелов, Асен Димитров, Георги Донеv, Валентин Канавров, Благоевград, Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2011.

Анре Конт-Спонвил, „Морален ли е капитализмът?“ София, „Колибри“, 2011.

Силвия Кръстева, „Херменевтичният кръг като традуктивна процедура“, „Бездната Хайдегер“, съст. Георги Ангелов, Асен Димитров, Георги Донеv, Валентин Канавров, Благоевград, Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2011.

Александър Кънев, „Западната философия. Витгенщайн, Хайдегер, Гадамер, Дерида — парадигми, революции, перспективи“, том 2, София, Идея, 2005.

Мераб Мамардашвили, „Превращенные формы. О необходимости иррациональных выражений,“ в „Как я понимаю философию,“ Москва, Прогресс, 1990.

Мераб Мамардашвили, „Анализ сознания в работах Маркса,“ в „Как я понимаю философию,“ Москва, Прогресс, 1990.

Мераб Мамардашвили, „Классический и неклассический идеалы рациональности“, Тбилиси, «Мецниереба», 1984.

Богдан Маринов, „Теорията на стойността: Карл Маркс и неговите предшественици“, „Социологически проблеми“, година LIII, бр. 1, 2021.

Карл Маркс, „Капиталът: Критика на политическата икономия“, София, издателство на БКП, 1950.

Сергей Методиев, „Въпросът за всеобщото през призмата на Хегел“, „Религиозна идентичност и светоглед – 3. Философията на религията и Хегел—250 г. Г. Хегел“, С. Пропелер, 2021.

Сергей Методиев, „Постсекуларна динамика на религията в съвременна Европа“, дисертация за придобиване на научната и образователна степен „доктор по философия“, София, 2014.

Мартина Минева „От „Капиталът“ като шанс пред логиката на диалектичното към проблема за субективността при абдуктивния извод“, „Социологически проблеми“, година LIII, бр. 1, 2021.

И.С. Нарский, „Западноевропейская философия XIX века“, Москва, „Высшая школа“, 1976.

Д-р Николай Неновски, „За парите като институция“, http://bmabg.s801.sureserver.com/assets/var/docs/money-as-institution_LF_8.pdf.

Таня Орбова, „Проблемът за труда при Маркс: трудът като посредническа структура“, „Социологически проблеми“, година LIII, бр. 1, 2021.

Елена Панова, „Основни проблеми във философията от Бейкън до Маркс“, София, „Наука и изкуство“, 1987.

Стефан Пенев, „Значение диалектичской логики Гегеля для философии, религии и наук о природе человека“, „Религиозна идентичност и светоглед – 3. Философията на религията и Хегел—250 г. Г. Хегел“, С. Пропелер, 2021.

Стефан Пенев, „Диалектическият логос на религията“, София, Пропелер, 2015.

Стефан Пенев, „Логико-епистемологичен анализ на юдаизма и християнството (Диалектически принципи на религията)“, автореферат на дисертация за придобиване на научна степен: доктор на философските науки, София, 2012.

Даниел Пинчбок и Кен Джордан, „Какво следва след парите“, София, НСМ МЕДИА, 2012.

Иван Пунчев, „Увод в системата на диалектичката логика“, част IV, София, Фондация „Земята и хората“, 2015.

Иванка Райнова, „От Хусерл до Рикьор“, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1993

Иван Софрониев Стефанов, „От Имануел Кант до Николай Хартман“, София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1995.

Златко Стоянов, „Кризата на буржоазната философия и феноменология“, София, Наука и изкуство, 1981.

Мартин Табаков, съст., „Енциклопедичен речник по логика и семантика“, София, Звезди, 2012.

Христо Тодоров и Димитър Денков, „Послеслов. Към история на въздействието на „Истина и метод““, в Ханс-Георг Гадамер, „Истина и метод“, превод от немски Димитър Денков, Плевен, Евразия-Абагар, 1997.

Мартин Хайдегер, „Метафизически начала на логиката от изходната точка на Лайбниц“, превел от немски Константин Янакиев, в „Логиката като философия“, Александър Гънгов, Дарин Дросев, съст., София, Университетско издателство Св. Климент Охридски, 2019.

Мартин Хайдегер, „Закон тождества“, в „Тождество и различие“, пер. с нем. А. Денежкина, „Гнозис“, Москва, 1997.

Мартин Хайдегер, „Онто-тео-логическое строение метафизики“, в „Тождество и различие“, пер. с нем. А. Денежкина, „Гнозис“, Москва, 1997.

Густав Шпет, „От переводчика“, Гегел, „Система наук. Часть первая. Феноменология духа“, Москва, Издательство социально-экономической литературы, 1959.

Густав Шпет, „Явление и смысл. Феноменология как основная наука и ее проблемы“, Москва, "Книгоиздательство "Гермес"", 1914.

Георг Вилхелм Фридрих Хегел, „Логика“, Енциклопедия на философските науки, Т. 1, превод от немски, Генчо Дончев, София: ЛИК, 1997.

Георг Хегел, „История на философията“, т. 1, превел от немски Генчо Дончев, София, Наука и изкуство, 1982.

Георг Хегел, „Феноменология на духа“, превел от немски Генчо Дончев, София, Наука и изкуство, 1969.

* * *

Agamben, Giorgio. *Stato di eccezione*. Torino: Bollati Boringhieri, 2003.

Althusser, Louis, and Étienne Balibar. *Reading Capital*, (Part 1), trans. by Ben Brewster. NLB, 1970.

Bachelard, Suzanne. *A Study of Husserl's Formal and Transcendental Logic*. Evanston: Northwestern University Press, 1990.

- Barash, Jeffrey Andrew. *Shadows of Being: Encounters with Heidegger in Political Theory and Historical Reflection*. Stuttgart: ibidem Verlag, 2021.
- Bauman, Zygmunt. *Consuming Life*. Cambridge: Polity Press, 2007.
- Bayer, Thora Ilin, and Donald Phillip Verene. *Philosophical Ideas: A Historical Study*. Stuttgart: ibidem Verlag, 2021.
- Eley, Lothar. "Afterword." In Edmund Husserl, *Experience and Judgment*. Translated by James S. Churchill and Karl Americs. Evanston: North Western University Press, 1973.
- Fay, Thomas. *Heidegger: The Critique of Logic*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1977.
- Federspil, Giovanni. "Diagnosi." In Alessandro Pagnini, curatore, *Filosofia della medicina*. Roma: Carocci editore, 2010.
- Festa, Roberto, Vincenzo Crupi e Pierdaniele Giaretta, "Forme di ragionamento valutazione delle ipotesi nelle scienze mediche." In Alessandro Pagnini, curatore, *Filosofia della medicina*. Roma: Carocci editore, 2010.
- Gadamer, Hans-Georg. "The Idea of Hegel's Logic." In *Hegel's Dialectics: Five Hermeneutical Studies*. Translated and with an introduction by P. Christopher Smith. New Haven and London: Yale University Press, 1971.
- Gadamer, Hans-Georg. "Hegel and Heidegger." In *Hegel's Dialectics: Five Hermeneutical Studies*. Translated and with an introduction by P. Christopher Smith. New Haven and London: Yale University Press, 1971.
- Graber, Mark L., Velma L. Payne, Ashley N. D. Meyer, Kerm Henriksen. "Cognitive Interventions to Reduce Diagnostic Error: A Narrative Review." *The BMJ Quality & Safety* (April 2012): 1-23.
- Gray, J. Glenn. "Introduction." In Martin Heidegger, *What Is Called Thinking?* New York, N.Y.: Harper & Row, Publishers, Incorporated, 1968.
- Gungov, Alexander L. "Real Semblance Flourishing in Post-Consumerist Society." *Sofia Philosophical Review*, VII, no. 2, (2013): 95-110.
- Hegel, G. W. F. *Aesthetics: Lectures on Fine Art*. Oxford: Clarendon Press, 1988.
- Hegel, Georg. *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences Part One*. Blackmask Online, 2001. <http://www.blackmask.com>.
- Hegel, G. W. F. *The Difference between Fichte's and Schelling's System of Philosophy*. Translated by H. S. Harris Walter Cerf. Albany: State University of New York, 1977.
- Heidegger, Martin. *Logic: The Question of Truth*. Translated by Thomas Sheehan. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1995.
- Heidegger, Martin. *The Metaphysical Foundations of Logic*. Bloomington: Indiana University Press, 1984.

- Heidegger, Martin. *Logic as the Question Concerning the Essence of Language*. Albany: SUNY Press, 2009.
- Heidegger, Martin. *Being and Time* Translated by Joan Stambaugh. Albany: State University of New York Press, 1996.
- Heidegger, Martin. "Plato's Doctrine of Truth." Translated by Thomas Sheehan. In *Pathmarks*, ed., William McNeill. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Heidegger, Martin. *On Time and Being*. Translated by Joan Stambaugh, New York: Harper & Row, Publishers, 1972.
- Heidegger, Martin. *What Is Called Thinking?* New York, N.Y.: Harper & Row, Publishers, Incorporated, 1968.
- Houlgate, Stephen. *Quality and the Birth of Quantity in Hegel's Science of Logic*, vol. 1, 2. London: Bloomsbury Academic, 2022.
- Hunter, Kathryn Montgomery. *Doctors' Stories: The Narrative Structure of Medical Knowledge*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- Husserl, Edmond. "Phenomenology." In *Continental Philosophy Reader*, Richard Kearney and Mara Rainwater, eds. London: Routledge, 1996.
- Husserl, Edmond. *Logical Investigations*, Volume 1-2. Translated by J. N. Findlay. London: Routledge & Kegan Paul, 1970.
- Husserl, Edmond. *Formal and Transcendental Logic*. Translated by Dorion Cairns Springer, 1977.
- Husserl, Edmond. *Experience and Judgment*. Translated by James S. Chirchill and Karl Americs. Evanston: North Western University Press, 1973.
- Husserl, Edmond. *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*. New York: Collier Books, Macmillan Publishing Co., 1962.
- Husserl, Edmond. *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1960.
- Inwood, Michael. editor, *A Hegel Dictionary*. Malden, MA: Blackwell Publishers, 2003.
- Kaag, John. *Thinking through Imagination: Aesthetics in Human Cognition*. New York: Fordham University Press, 2014.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*, translated by Paul Guyer and Allen W. Wood. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Kant, Immanuel. *Critique of the Power of Judgement*, translated by Paul Guyer and Eric Matthews. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Levi, Isaac. "Beware of Syllogism: Statistical Reasoning and Conjecturing according to Peirce." In *The Cambridge Companion to Peirce*. Cambridge: Cambridge University Press, on line edition, 2006.

- Lucács, Georg. *Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*. cited by *Continental Philosophy Reader*. Edited by Richard Kaerney and Mara Rainwater. London: Routledge, 1996.
- Kojév, Alexander. *Introduction to the Reading of Hegel*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1969.
- Marx, Karl. *Theories of Surplus Value*. Moscow: Progress Publishers, 1968.
- Meaney, Mark E. *Capital as Organic Unity: The Role of Hegel's Science of Logic in Marx's Grundrisse*. Springer-Science+Business Media, B.Y., 2002.
- Moran, Dermot, and Joseph Cohen. *The Husserl Dictionary*. London and New York: Continuum, 2012.
- Peirce, Charles, "Pragmatism as the Logic of Abduction." In *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*, Vol. 2.1893-1913, edited by Peirce Edition Project. Bloomington: Indiana University Press, 1998.
- Reuten, Geert. "Money as Ideal Measure of Value: Methodological Comments on Marx's Theory and on Marxian Interpretations." Paper for the extended ISMT-13 conference on *Marx's Theory of Money*, Mount Holyoke College, 3-8 August 2003, 3, <https://www.mtholyoke.edu/courses/fmoseley/conference/reuten.pdf>.
- Ricoeur, Paul. *Husserl: An Analysis of His Phenomenology*. Evanston, IL: Northwestern University Press, 2007.
- H. Singh et al., "Understanding Diagnostic Errors in Medicine: A Lesson from Aviation," *BMJ Quality & Safety*, 15(3) (June 2006).
- Shirley, Greg. *Heidegger and Logic: The Place of Logos in Being and Time*. New York & London: Continuum, 2011.
- Simmel, Georg. *The Philosophy of Money*. London: Routledge, 1990.
- Simonetta, Biagio. "Usa, ok alle donazioni elettorali in bitcoin. Primi stipendi in cripto valuta." *Isole 24 ore*, 9 di maggio 2014.
- Soldavini, Pierangelo. "Il bitcoin entra nell'età dell'oro: nasce la criptovaluta garantita da riserve aurifere." *Isole 24 ore*, 7 maggio 2014, <http://www.ilsole24ore.com/art/tecnologie/2014-05-07/il-bitcoin-entra-eta-oro-nasce-criptovaluta-garantita-riserve-aurifere-104232.shtml?uuid=ABHkcNGB>
- Stambaugh, Joan. "Introduction." In Martin Heidegger, *On Time and Being*. Translated by Joan Stambaugh. New York: Harper & Row, Publishers, 1972.
- Verene, Donald Phillip. *The Philosophic Spirit: Its Meaning and Presence*. Stuttgart: ibidem Verlag, forthcoming, 2023.
- Verene, Donald Phillip. *Hegel's Absolute: An Introduction to Reading the Phenomenology of Spirit*. Albany: State University of New York Press, 2007.
- Verene, Donald Phillip. *Speculative Philosophy*. Lanham: Lexington Books, 2009.

Verene, Donald Phillip. *Hegel's Recollection: a Study of Images in the Phenomenology of Spirit*. Albany: State University of New York Press, 1985.

White, David A. *Logic and Ontology in Heidegger*. Columbus: Ohio University Press, 1985.

Williams, R. R. *Hegel on the Proofs and the Personhood of God: Studies in Hegel's Logic*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Wrathall, Mark. *How to Read Heidegger*. New York & London: W. W. Norton & Company, 2006.

Публикации по темата на дисертацията:

Александър Гънгов, „Хегеловите логически принципи, приложени към философия на религията”, „Философската система на Хегел и философията на религията”, София, Пропелер, 2022.

Gungov, Alexander. “Fundamental Manipulation in Terms of Transcendental Philosophy.” *Share*, 17 (April, 2022).

Александър Гънгов, „Кръговият извод според Хегел и Хайдегер”, „Религиозна идентичност и светоглед 3”, София, Пропелер, 2021, с. 34-56.

Александър Гънгов, Дарин Дросев, съставители, „Логиката като философия”, София, Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 2019.

Александър Гънгов, „Философската логика в континенталната традиция”, „Логиката като философия”, София, Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 2019, с. 11-67.

Gungov, Alexander. “The Ampliative Leap in Diagnostics: Advantages of Abduction in Clinical Reasoning.” *History of Medicine*, 5, no. 4 (2018), <https://historymedjournal.com/wp-content/uploads/volume5/number4/1.Gungov.pdf>.

Александър Гънгов, „Манипулация и спекулация—философски измерения”, „Философски концепции, ценности и геостратегически идеи в ХХІ век”, В. Търново, Фабер, 2017.

Александър Гънгов, „Поглед към спекулативната логика”, в „Традиционни религиозни светогледи и ценности в ХХІ век”, София, Пропелер, 2017.

Александър Гънгов, „От виртуалността на златните монети до златното покритие на виртуалните валути”, „Екология на виртуалните реалности”, съст., Силвия Минева и Оля Харизанова София, Проектория, 2015.

Александър Гънгов, „Хегеловата концепция за спекулативното в съвременен контекст”, РЕЛИГИЯ, ЦЕННОСТИ, ОРТОДОКСАЛНОСТ: РЕЛИГИЯТА И НАУКАТА В 21 ВЕК, София, Пропелер, 2014.

Gungov, Alexander. “Real Semblance Flourishing in Post-Consumerist Society.” *Sofia Philosophical Review*, VII, no. 2, (2013): 95-110.